

Sík Sándor Ady-képéről

MÁTÉ ZSUZSANNA

1961-ben született Kalocsán. Az SZTE JGYPK Művészeti Intézetének habilitált tanára, az SZTE Málnási Bartók György Filozófia Doktori Iskola tisztagja, a Művészetelméleti és művészetpedagógiai kutatócsoport vezetője.

Sík Sándor számára a műalkotások esztétikai vizsgálata egyfajta szellemi szabadságot jelentett. Mindig szem előtt tartotta, hogy a műalkotások esztétikai elemzésénél csak egy mérce lehet: maga a mű, az esztétikum. Ezen axióma nyomán megnyíló szellemi szabadság révén tudott újat és eredetit mondani a magyar irodalom jeleiről és magáról a művészetről különböző tanulmányaiban, könyveiben és (a háromszor is megjelent, háromkötetes) *Esztétikájában*. Kényelmes álláspontnak tűnik Sík Sándor irodalomtörténeti, esztétikai munkásságáról — sőt a két világháború közötti, többségükben elfelejtett esztéták, irodalomtudósok munkáiról — kijelenteni azt a gyakran hallható megállapítást, mely szerint ezek a művek ‘manapság legfeljebb csak tudománytörténeti érdekességre tarthatnak számot’. Nem biztos, hiszen többségük felfedezetlen, újraolvasatlan maradt, mivel a 20. század második felének kommunista ideológiájától vezérelt szellemisége négy évtizeden át hatástörténeti űrt vont a két világháború közötti időszak esztétikai, irodalomesztétikai, irodalomtörténeti gondolkodása köré.

Sík Sándor — a szépirodalomtudós és az esztéta című monográfiámban¹ egyfajta értékkeltetésre, megőrzésre és egyben értékközvetítésre törekedtem. Sík Sándor életrajzának, szerepvállalásainak, tevékenységének részletező bemutatása mellett a mintegy fél évszázadon keresztül ívelő, termékeny szellemi életművének kiemelkedő alkotásait vettem sorra: tizenhárom verseskötetét; különböző műfajú drámai alkotásait, néhány prózai művét; jelentősebb irodalomtudományi tanulmányait, így *Madách-tanulmányait* és *A magyar költők Isten-élménye* (1948) című tanulmányorozatát; irodalomtörténeti és esztétikai tanulmánykötetét (*Gárdonyi, Ady, Prohászka: lélek és forma a századforduló irodalmában*, 1929); irodalomtörténeti monográfiáit (*Pázmány, az ember és az író*, 1939; *Zrínyi Miklós*, 1940), valamint az 1943-ban először megjelent háromkötetes *Esztétikáját* és *Az olvasás tudománya* (1948) fél évszázadig korrektúrában maradt 400 oldalas irodalomesztétikai művét. A szépirodalmi, az esztétikai, irodalomtörténeti és -kritikai szövegek, valamint a memoár-irodalom egymás közötti reflektáló és egyben önértelmező, néhol önkritikus jellegét is felderítettem. Erre az összefüggésrendszerre is figyelve mutattam be az adott élet- és pályaszakaszt, a szépirodalmi és a tudományos alkotások, a levelezés, az önéletrajzi emlékezések szövegeinek széles spektrumú használatát, emellett a kortársi reflexiók és a visszaemlékezések egymást építő viszonylatában. Jelen írásomban egyrésztől összegzem e Sík-monográfiámban bemutatott *Gárdonyi, Ady, Prohászka: lélek és forma* a

¹Máté Zsuzsanna: *Sík Sándor – a szépirodalomtudós és az esztéta*. (Lektorálta: Jelenits István.) Lazi Könyvkiadó, Szeged, 2005.

századforduló irodalmában című könyvének Ady-fejezetét, és egyben korábbi elemzésem folytatva, Sík Sándor Ady-képének sajátosságait emelem ki.

Sík Sándor 1910 és 1961 közötti — könyvei mellett a folyóiratokban publikált — irodalomtörténeti tanulmányai mintegy négy évszázad magyar irodalmának történetén ívelnek át. Így többek között írásai jelentek meg Balassiról, Pázmányról, Faludi Ferencről, Dugonics Andrásról, Csokonairól, Kölcseyről, Berzsenyiről, Vörösmartyról, Petőfiről, Arany Jánosról, Madáchról, Gárdonyiról, Mindszenty Gedeonról, Prohászka Ottokárról, Móra Ferencről, Adyról, Kosztolányiról, Babitsról, Mécs Lászlóról, Juhász Gyuláról, Szabó Dezsőről, Kaffka Margitról, József Attiláról; tematikusan a katolikus irodalomról, a magyar romantika kérdéseiről, az esztétikai nevelésről, a kortárs magyar költészetéről, az irodalom lelkiéleti jelentőségéről, valamint a magyar költők Isten-élményéről. Első szintetizáló jellegű irodalomtörténeti munkája az 1923-ban megjelenő *A magyar irodalom rövid ismertetése*, majd 1924-ben látott napvilágot *Kölcsey Ferenc, az ember, a gondolkodó, az író* című breviáriuma. Az 1929-ben publikált *Gárdonyi, Ady, Prohászka. Lélek és forma a századforduló irodalmában* című terjedelmes tanulmánykötete² már széleskörű országos visszhangot váltott ki. E kötet tudományos érdemeinek is tulajdonítható, hogy 1930-tól 1945-ig Sík Sándor professzor irányíthatta a szegedi egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékét, 1932-től pedig az egyes számú tanszékét is, így mind a régi, mind az új és a legújabb kori irodalom oktatása is hozzá tartozott 1945-ig. A szegedi egyetem francia filológia professzora, a szellemtörténész Zolnai Béla jelentősnek vélte — a szinte kisebb könyvnyi terjedelmű, csaknem 160 oldalas — Ady-fejezetet: „Végre egy kritika, ami a tudománynak teljes fegyverzetével síkra száll Ady értéke mellett”.³

A három nagy fejezet egyaránt bemutatja az egymástól távol álló Gárdonyi Géza, Ady Endre és Prohászka Ottokár írói, költői életérzését, világképét és a művek belső, külső formáját. A lélek és a formák relációja (az alcímekben is jelölten) a szellemtörténeti jellegű irodalomesztétikai és -történeti megközelítés mikéntjére utal(hat), a belső pszichológiai alakító erők és szellemiség feltárására, mivel Sík Sándor az alkotók egyéniségének és lelki alkatának analizálásán keresztül jut el a formateremtő elvek felfedezéséig. A kortársi kritikában Brisits Frigyes figyelt fel először az esztétikai megközelítés szellemtörténeti ihletettségére (Dilthey és tanítványa, Spranger révén) és a pszichológiai esztétika dessoiri hatására.⁴ Mindkét hatás az először 1943-ban megjelenő *Esztétikájában* is észlelhető, így például a „világkép” és „életérzés” tipológia vonatkozásában, ezért sokkal inkább tekinthető ez az 1929-ben megjelent tanulmánykötet az *Esztétika* előzményének, mint az 1935-ben íródott *A katolikus irodalom problémájához. Egyetemesség és forma* című tanulmánya.

Sík Sándor Ady halála után négy évvel, 1923-ban, a Széchenyi-Szövegségben elhangzott — *Ady és a magyar ifjúság* című — előadásában

²Sík Sándor:

Gárdonyi, Ady,

Prohászka. Lélek és

forma a századforduló

irodalmában.

Pallas, Budapest, 1929.

³Greza Ferenc:

Képek a szegedi

professzorság idejéből.

In: *Sík Sándor emlékezete.*

(Szerk. Bihari József.)

Pest Megyei Múzeumok

Igazgatósága – Pest

Megyei Művelődési

Központ és Könyvtár,

Szentendre, 1989, 43.

⁴Brisits Frigyes:

Gárdonyi, Ady, Prohászka.

Magyar Kultúra,

1929. I. félév, 1929.

március 20., 241–243.

⁵Sík Sándor: *Ady és a*

magyar ifjúság. Élet,

1928. február 12., 41–42.

⁶Babits Mihály: *Tanulmány Adyról*. In: Babits Mihály: *Esszék, tanulmányok. I. kötet*. Szépirodalmi, Budapest, 1978, 667.

⁷Muraközy Gyula: *Gárdonyi, Ady, Prohászka. Lélek és forma a századforduló irodalmában*. Protestáns Szemle, 1929. évi 38. kötet 7. sz., 501–505.

⁸Galamb Sándor: *Gárdonyi Ady, Prohászka. Napkelet*, 1929. május 1., 9. sz., 689–691.

⁹Schöpflin Aladár: *Ady és a konzervatív kritika*. Nyugat, 1929. október, 16. sz.

¹⁰Halász László: *Sík Sándor: Gárdonyi, Ady, Prohászka. Irodalomtörténet*, 1929. évi. XVIII. évf. 3–4. sz., 108–111.

¹¹Pitroff Pál: *Sík Sándor irodalomtudományi könyve*. Élet, 1929. XX. évf. április 28., 170–172.

¹²Levélrészlet Babits Mihálytól. *A százgyökerű szív. Levelek, naplók, visszaemlékezések Sík Sándor hagyatékából*. (Válogatta, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Szabó János.) Magvető, Budapest, 1993, 107.

már világosan megfogalmazta az ellentétes értékelések disszonanciáját: „Az egyik oldalon tiszteletreméltó férfiak (...) Adyban egyenesen sántát látnak, az Ady-kultuszban bálványimádást, szellemi járványt, lelki ragályt, (...) Ezzel szemben a másik oldalon olyanokat olvasunk, (...) hogy Ady »a világirodalomnak talán legnagyobb lírikusa«, a magyar költészetnek Petőfi mellett egyetlen zsenije, az egyetlen vallásos költő, »a humanum minden irányú átélésében az összes magyar költők közül a legelső«, »a magyarság és az emberiség prófétája.« (...)»⁵ Ezt az érzelmektől elfogult, „imádatban és gyűlöletben” polarizálódó Ady-képet szándékozott feloldani az 1929-es tanulmánykötet csaknem felét kitevő Ady-fejezetében. Az Ady költészete körüli viták a magyarság, a közélet, a vallás és az erkölcs szinte összes kérdéseit rendre felvetették, így módon Ady verseit szeretni vagy nem szeretni életében és halála után is nemcsak irodalmi, esztétikai ízlés kérdése volt, hanem, ahogy Babits Mihály is vélte korábban, Ady nevét kimondani, verseit idézni tüntetésnek, protestálásnak számított.⁶ A kívülről érvényesített szempontrendszer kizárólagosságát és egyben az ellentétes értékelések disszonanciáját kívánta feloldani a tudós piarista tanár és papköltő, amikor Adyról elfogulatlanul írt. A legelső volt, aki irodalmárként és esztétaként Ady költészetének főbb minőségeit felfedte, immanens sajátosságait komplex módon és elemzéseivel alátámasztottan bemutatta, az életmű egészének megértésére törekedve.

A Sík Sándor tanulmánykötetéről szóló korabeli recenziók többségét a ‘haladó’ szellemiségű kritikusok írták, itt elsősorban Halász Lászlóra, Galamb Sándorra, Schöpflin Aladára és az esztéta pályatárs Pitroff Pálra gondolok. E kritikák többnyire elismerően méltatták Sík Sándor „belső megértésre törekvő, szelíd hangú, sokakat tanító vezetését”⁷; Sík Sándornak mint költőnek és irodalomtudósoknak élmenyjellegű, a „műhelytitkok közvetlen közelről való ismeretéből” fakadóan az „eszmei és formai finomságokra” is figyelni tudó elemzéseit⁸; Ady tragikus lírai Énjének felismerését és értelmezését⁹; Ady lelki alkatának részletekbe menő finom elemzéseit¹⁰; „nagy látókörét, alapos tájékozottságát, eredeti invencióit, kiforrott ítéleteit és érdekes előadásmódját”, Ady Endre költészetének elfogulatlanul értő bemutatását.¹¹ A pozitív méltatások többsége Sík Sándor interpretációs módszerének, verselemző felkészültségének, eredeti meglátásainak és esszéisztikus előadásmódjának szólt. Babits Mihály is hasonlóan vélekedett a kötetéről Sík Sándornak szóló levelében: „nagy, igaz örömet okozott nekem azzal, hogy értékes és szép könyvét címemre elküldötte. Régen fogtam kezembe magyar essay-könyvet ilyen érdeklődéssel. Hozzám persze legközelebb az Ady-tanulmány áll, melynek számos megállapítása találkozik az én gondolataimmal. De a többi is, az egész könyv, nagyon foglalkoztat és érdekel.”¹²

A katolikus paptól és tanártól inkább konzervatív szemléletet vártak el, nem pedig annak kimondását és részletes bizonyítását, hogy Ady költészetét és a Nyugat fellépésének évtizedeit a magyar irodalom „nagy jelentőségű korszaká”-nak kell tekinteni. „Nem

¹³Halász László:

Sík Sándor: Gárdonyi, Ady, Prohászka. Irodalomtörténet, 1929. évi. XVIII. évf. 3–4. sz., 108–111.

¹⁴Baróti Dezső:

Sík Sándor. Akadémiai, Budapest, 1988, 104–105.

¹⁵Sík Sándor:

A szeretet pedagógiája. Válogatott írások. (Szerk. Rónay László.) Vigilia, Budapest, 1996, 103.

¹⁶Schöpflin Aladár:

Ady és a konzervatív kritika. Nyugat, 1929. október, 16. sz.

¹⁷Krajkó András:

Sík Sándor Ady-képének jellemzői. In: Sík Sándor emlékszáma. Acta Historiae Litterarum Hungaricarum Tomus XXIII. Szeged, 1989, 12–33.

¹⁸A katolikus konzervatív kritika ideologikus jellegű 'irodalmi' elvárásaira Rónay László utal: *Sík Sándor irodalomszemlélete. In: Hűség és sáfárok. Szépirodalmi, Budapest, 1975, 159.*

¹⁹Dézi Lajos

Sík Sándor. Széphalom, 1933. 1/5. szám, 3–4.

hisszük, hogy a magyar katolikus papságnak, vagy pláne a magyar katolikus egyháznak ez volna a hivatalos felfogása Ady Endre költészetéről — veti fel egyértelműen e problémát Halász László is.¹³ „Bátor szó volt ez akkor” — írja volt egyetemi hallgatója, későbbi tanársegédje, majd kollégája, a szegedi egyetemen nála (is) habilitált magántanára, Baróti Dezső.¹⁴ A piarista papköltő és tanár e 'bátor' megszólalása Adyról egyik ellentétesen polarizálódó oldalnak sem tetszett igazán. Sík Sándor már a könyv megjelenése előtti évben érzékelte ezt a problémát, mintegy eleve felkészült arra, hogy „egyik oldalra sem tud olyat mondani, ami mindenestül helyeslésre találna”.¹⁵ A nyugatos kortársi kritika számára ez az Ady-értelmezés — a pozitív méltatás kontextusába helyezve — mégiscsak egy 'jósándékú konzervatív kritikus' véleménye volt. Schöpflin Aladár a szerzőnek Ady dekadenciájáról szóló felfogását bírálja, mivel az ellentmondásban áll egy másik jellegzetességgel, az adys őserővel: „Dekadencia és őserő nem fér össze. Akiben pedig őserő van, az mindig őserő marad, nem képzelhető el, ahogy Sík elképzelni látszik, hogy egy költő költészetének egyik részében, a hazafiasban, őserő, a többiben dekadens.”¹⁶ Érvelésében éppen önmagának mond ellen, hiszen pár sorral feljebb Schöpflin Aladár éppen arra figyelmeztet, hogy Ady költészete 'csupa ellentmondás, csupa mozgás és fluktuálás'. Megjegyzem, az irodalomtörténetben kanonizált Ady-képünk egyaránt elfogadja mindkét Sík Sándor-i jelzőt: a szecessziósan dekadens Adyt, aki megfáradt, beteges és nyugtalan élményeit éppúgy versbe foglalja, mint az ősi, még romlatlan magyar világrengető vad erejét.¹⁷ A konzervatív kritika többnyire hallgatott vagy a témaválasztáson — Prohászka Ottokár püspök és Ady Endre költészetének egymás mellé illesztésén — botránkozott meg.¹⁸ Sík Sándor eltérő neveltetése, életszemlélete és világmérete ellenére is tudta vállalni Adyt, bár kétségkívül meg kellett küzdenie előítéleteivel, sőt, a nagy költő hatásával is, ahogy ezt első versesköteteiben láthattuk. Végül ez a küzdelem, Ady költészetének esztétikai megértéséhez vezetett, ahogy ő maga mondta: „Ady teljes és döntő győzelmével végződött”.¹⁹

Sík Sándor könyve akkor jelent meg, amikor Kosztolányi Dezső megírta nevezetes, Ady költészetének leértékelésével próbálkozó kritikáját, *Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről* címmel, A Toll hasábjain publikálva; és az így kibontakozó újabb Adyvitában olyan költőegyéniségek és esztéták, mint például Füst Milán, Ady költészete iránt való értetlenségükről és közönyükről tettek tanúságot. Ady verseinek interpretációs problematikáját jelzi Ignótos Hugó legendássá vált mondata — „akasszanak fel, ha értem” — Ady Endre *A fekete zongora* című verse kapcsán. Az 1907-ben, a Magyar Hírlapbeli tárcában leírt mondatát így magyarázza 21 évvel később a Nyugat (1908 és 1929 közötti) főszerkesztője, bemutatva egyben a klasszikus és a modern költészet értelmezésének megváltozott természetét: „Mindazonáltal és mindeddig áll, éppen

a magyar költészet legmagasain a tétel, hogy (...) az értelem logika, grammatika, szintaxis és szótári értelem szerint határozódik meg. Bizonyos, hogy ehhez képest A fekete zongora versnek az értelme nem ily szabatos. Nem nehéz megérteni, mire gondol, sőt hogy hasonlatát is, borosan és vakmerően, honnan veszi. (...) Grammatika és szintaxis szerint ebben a versben a zongora hol az Életnek melódiája, hol ami az Életet teszi, hol ami az Élet rendjén történik. Szótár szerint pedig: mit jelentenek a tornázó vágyak? vágyakat, mik egymással viaskodnak? — mit jelent toruk? azt, hogy mind elejtettek egymást és gazdájuk valamennyit sirathatja? A fekete mit jelent? gyászt vagy tájékozhatatlanságot? S logika szerint az, hogy «fusson akinek nincs bora», azt jelenti-é, hogy ezt az életet, ezt a fekete életet csak részegen lehet elviselni? Nyilvánvaló: mindezeket mindezek jelentik is, nem is, — jelentik mindezt és jelentenek mindezzel még egy életnyi és világegyetemnyi egyebet, s ehhez a duzzadáshoz, bőséghez, felöleléshez képest pápaszemesség és bogárgombostűzés egy-egy szónak szótári, egy-egy fordulatnak logikai, egy-egy függésnek grammatikai, egy-egy fűzésnek szintaktikai értelmét külön leszegezni. Nem is lehet, ezt az a vers éppúgy nem bírja, mint hogyha a lepkét kémiai formulában akarnám összefoglalni és kimeríteni. A régi nagy költészettel, Ady előttig, úgy ahogy, lehetett. Adyval már nem lehet. A régi költészetet, a régi verset az «értelem» szónak minden értelme, korlátozottsága és szabatossága szerint meg lehetett «érteni». Adyt már nem, s a régi értelem értelme szerint igenis mondhattam A fekete zongoráról, hogy akasszának fel, ha értem.”²⁰

²⁰Ignotus: *Ady körül.*

Nyugat, 1928,

21. évf., 12. sz.

<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00445/13917.htm>.

(2019.02.12.)

Ignotus magyarázata mögött a — 20. század első évtizedeire a hazánkban is lassan megszilárduló — szellemtörténetnek az „egész”-re irányuló interperetációs sajátosságát láthatjuk. Akárcsak egy szellemtörténész, Ignotus sem véli azt, hogy logikai, grammatikai töredékekből (a „pápaszemesség”-ből és „bogárgombostűzés”-ből) az „egész” vers (mint az „életnyi és világegyetemnyi” egyéb) meglátható és értelmezhető lenne. Sík Sándor kötetének bevezetőjében hasonlóan elhatárolódik a „sekélyes pozitívista-materialista kor” „egyoldalú, szétszedő analizáló irányzatától”, ugyanakkor megjegyzi, hogy a pozitívizmus egyik meghatározó képviselőjének, Taine-nek a módszerét követi abban, amikor „az író saját szavaival” próbálja jellemezni, a bőséges számban fellelhető önvallomás-szerű esszé- és levélrészletekkel, valamint a kortársi visszaemlékezések felidézésével. Sík Sándor tanulmányköteté egy kortörténeti bizonyíték lehet a pozitívizmus és a szellemtörténet elvrendszereinek hazai fejlődéselvű fordulatához annyiban, hogy a szellemtörténet látásmódját alkalmazó szerző még némiképp kapcsolódik a stabilan intézményesült és elfogadott pozitívizmushoz, hogy szemlélete újdonságának, a lelki alkat elemzésének, az „új látásmódot és új érzésmódot: új világnézetet” hozó irodalom „három különböző arculatát” bemutató elemzéseinek egyfajta folytonossá tett legitimitást adjon.²¹

²¹Sík Sándor: *Gárdonyi, Ady, Prohászka. Lélek és forma a századforduló irodalmában.* Pallas, Budapest, 1929, 7–11.

Sík Sándor első jelentősebb irodalomtudományi munkájának érdeme, hogy nem vette figyelembe a művészetén kívüli külsődleges szempontokat, hanem saját egyéni és jól megalapozott véleményét fejtette ki. Sík Sándor megértésre törekvő attitűdje az ellentétes polaritású felszínes Ady-viták közegéből kilépve elfogulatlanul a költő és költészetének közvetítésére figyelt; ahogy ő fogalmaz könyvének bevezetőjében: „És van-e az esztétikusnak fontosabb feladata, mint a géniuszt szolgálni: az embereket a költő értésére, élvezésére, szeretésére segíteni?”²² Ennek kiindulópontjaként Adynak mint embernek a megértését tartotta elsődlegesnek, mivel Ady lelkisége „megértésének hiánya magyarázza meg elsősorban azok alásfoglalását, akik költészetét nem értik és ezért nem is értékelik; de ebből érthető az Adyért rajongó irodalom legnagyobb részének érdekes egyoldalúsága is”.²³ Ady lelkiségének, egyéniségének és költészete kapcsolatának a feltárása; az élményvilág, a „lélek-arc” és a költészet szintetizáló, egységes egészként való értelmezése szellemtörténeti látásmódot mutat. „Ha minden emberi lélek többé-kevésbé bonyolult, mennyivel inkább az, az Ady-féle lírikus zsenié, aki százszoros intenzitással éli az életet és voltaképp semmi mást nem is él soha, csak mindig mindenben önmagát.”²⁴ Értelmezésében e végletes „én-központúságra” épül Ady egész költészete.

²²Uo. 11.

²³Uo. 137.

²⁴Uo. 135.

Az első, *Az Ady-probléma* című fejezetben Sík Sándor először egy átfogó értelemegező körvonalait tisztázza, Ady „lélek-arcának” diszharmonikus jellegét, majd ebből következően egyéniségének komplexitását, mely a dac, a gőg mellett az „aki vagyok” és az „aki lehetnék” „kettős én”-jét jelenti, egyben a hétköznapi, durva, elrontottnak vélt énjét és a tisztaságra vágyódó „igazibb én” tragikus feszültségét is.²⁵ Sík Sándor szerint a diszharmonikus kettősségekből, mint ‘az egymást kizáró, de mégis egy egészet alkotó’ együttlevőségekből fakad Ady költészetének mély és többszintű tragikuma. Ilyen legalapvetőbb diszharmonikus kettősség e költészetben a dekadenciával szembeállítható „pogányos magyar őserő”. „Ott van benne a szegény, beteg, ősi tragikumtól, szerencsétlen körülményektől és saját bűneitől összeroncsolt dekadens, aki egyensúlyvesztetten, eligazító ideálok nélkül, férfias akaraterginc nélkül, rogyadozó inakkal áll fogyó életének növekvő lázában, a sikamló élet zűrzavaros rohanásában; a halál rokonának érzi magát, életének belső kilátástalanságában a Vér és Arany ősbanalízis filozófiájából szűr magának halálos programot, kétségbeesett elszánással menekül a megváltó mámor káprázatába és a Léda arany szobra elé, egy inaszakadt istenhit félig gyermekes, félig beteges illúziójába, vagy egy hajszolt, magabiztató csak-azért-is gőgnek fenntartó kábulatába. De ugyanakkor ott van benne a keménykötésű magyar úr is, csizmás paraszt-nemesek ivadéka, aki évszázados gőggel, kuruc daccal, néz a világba, borospohár mellett vagy az »eb ura fakó« ökölmotogató dacával, siratja, szidja, káromolja a maga fajtáját (...), de szentül hiszi, hogy a jobb magyar jövőért harcol. És ott van a fe-

²⁵Uo. 136–137.

jedelmi önérzetű vátesz, aki vakító tudatossággal érzi a maga zseniális költői tehetségét, újnak, egyetlennek, legkülönbnek érzi magát, hiszi, hogy minden szavával a jövőnek szól, és egy-egy percében el tudja hitetni magával is, hogy minden, amit tesz: bűne, szennye, gyöngesége is, jövőt megváltó küzdelem. Aki Adyt — az embert és a költőt — érteni akarja, annak mindenekelőtt ezt a belső sokrétűséget kell alaposabban szemügyre vennie.”²⁶

²⁶Uo. 139.

Sík Sándor ezen átfogó értelmezési keret után az *Ady gyökerei* című második részben az ember megértésében és a „lélek-arc” megismerésében segíti olvasóját, mégpedig az önéletrajzi levelek, esszék, a kortársi visszaemlékezések és az életesemények kronologikus felidézésével. Alaptermészetét formáló „gyökereként” emeli ki Ady magyarságát, annak partiumi, erdélyi hagyományokra épülő jellegét, (kisnemesi) „úri gögjét” és a büszkén megvallott protestantizmusát: „Ősi, legősibb kálvinista vagyok s ha vallásos nem is lehettem, de életemben, munkásságomban benne volt a protestantizmus.”²⁷ Sík Sándor szerint e gyökereket nem tartalmi mozzanatokban kell keresni, hanem Ady „érzésmódjában”, a „büszke magyar önérzetben” és a dacos, „szinte l’art pour l’art protestáló ellenzéki-forradalmi hajlamában”.²⁸ Egyben „magával hozta a mindszei házból a modern költőknek egy másik végzetes örökségét is, a »boldond érzékenységet, hamar jelentkezőt«. Fáradt szervezetet, betegesen érzékeny idegeket, korai neuraszténiát hozott magával, amelyet későbbi életmódja a végletekig fokozott.”²⁹ Majd részletesen taglalja az Ady életét meghatározó négy alapvető életélményt, a „nagyváradi ujságíró-évek” mozgalmas szellemiségét, egyben az itt kialakuló életmódjának, „az élvezésnek, a magakiélésének” végzetes következményeit, másodikként a hét esztendeig tartó szerelmi élményt, Lédát. Ady visszatekintő szavait idézve: „Újságot csináltam, vezércikkeket írtam s nyilván elpusztulok vagy nagyon okos életbe kezdek, ha nem jön el értem valaki. Asszony volt, egy hozzájutott versem küldte, megfogta a kezemet és meg sem állta velem Párisig. Ekkor rámerőltette az ő akaratát s magtalan hiúságát, hogy bennem hajtson ki, ha tud.”³⁰ Harmadik alapélményként Sík Sándor a párizsi utakat és azok hatását emeli ki, mely kitágította Ady szellemi horizontját, műveltségét, egyben megnövelte költői önérzetét. Végül „Párizsból való hazaérkezése után még egy utolsó nagy élmény vonul be életébe: a küzdelem a költői érvényesülésért. A vatesi öntudat szenvedélyes becsvágyával érkezik haza a magyar ugarra: »Szabad-e Dévénynél betörnöm — Új időknek új dalaival?» — ez most az egyetlen kérdés, erre teszi fel életét. (...) Költői önérzete és magyarságának öntudata egyaránt természetesnek találta vele a gyors és döntő győzelmet. (...) Életének legnagyobb csalódása az volt, hogy ez a győzelem — legalább úgy, ahogyan ő elképzelte — életében sohasem következett be egészen. A harc megindult; újságok, folyóiratok, irodalmi összejövetelek, szalónok, sőt lassankint önképzőkörök Ady nevéől visszhangzottak. Első új kö-

²⁷Uo. 140–143.

²⁸Uo. 144.

²⁹Uo. 146.

³⁰Uo. 147–150.

tetei nyomán gombamódra szaporodtak a bálványozó ismertetések és a hol gyűlölködő, hol botránkozó, hol gúnyolódó támadások, hírlapi cikkek és paródiák; a versolvasás divatba jött, az utánczó hangozó serege megjelent a színen, de a nagyközönség inkább olvasta a róla szóló vitacikkeket, mint az Ady-könyveket, többen ismerték az Ady-paródiákat, mint a költő verseit, és a számra hatalmas Ady-irodalomból elenyészően kevés volt az, amit egyéni érdektől és politikától ment, komoly belemélyedés, igazi értés sugallt.”³¹

³¹Uo. 151–153.

Az Ady költészetébe való „komoly belemélyedés”-t és „értés”-t elsőként Sík Sándor nyújtotta. Az *Ady-probléma* című első rész alapvetését bontja ki számtalan vers, illetve részlet felidézésével és interpretációin keresztül, csaknem újabb 140 oldalon át. Összességében öt fejezetben taglalja Ady dekadenciáját, szembeállítva a pogány magyar őserőtől „duzzadó soraival”, majd e disszonáns együttlevésből fakadó, többszintű tragikusságát tárja fel, például ambivalens szerelmi érzését és költészetét; ‘Istennek örök szomjazását, de soha el nem érését’; a ‘gyalázatos és rögzös magyar vagyok’ káromló, ostorozó hazaszeretetét. További öt fejezetben elemzi a költői formálás főbb eszközeit, lírájának belső formáját, képi, kompozíciós és ritmikai jellemzőit, Ady formateremtő tehetségének titkait kutatva és egyben megmutatva.³² Konklúzióját idézve: „Adyval a nagy líra harmadik típusa — a szubjektív alapszínű én-líra — jelenik meg irodalmunkban. Ha a váteszi lendület szárnyaló erejében, az ihlet mélységében és egyetemességében nem is hasonlítható Vörösmartyhoz, sem gazdagságban, frissességben, közvetlenségben Petőfihez; formateremtő eredetisége, tragikus igazsága és szuggesztív ereje közvetlenül a legnagyobbak mögött jelöli ki helyét a magyar líra nagyjainak sorában.”³³

³²Uo. 154–291.

³³Uo. 288.

